

Chodubski, Paweł Tomasz

Cukrownia Mała Wieś w latach 1898-1939

Notatki Płockie 53/4(217), 3-8

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CUKROWNIA MAŁA WIEŚ W LATACH 1898 – 1939

Abstrakt

Tereny Mazowsza w II poł. XIX wieku charakteryzowały się wysoką kulturą rolną. Obszerne, żyzne w wielu miejscach niziny stanowiły dogodny grunt pod uprawę buraków cukrowych. Takie też gleby znajdowały się w rejonie Małej Wsi. W tym czasie kapitaliści łączyli się w wielkie towarzystwa akcyjne, które zaczynały decydować o obliczu przemysłu. Cukrownia „Mała Wieś” powstała w 1898 roku jako przedsiębiorstwo egzystujące na bazie spółki akcyjnej. Fabryka cukru została wybudowana na gruntach właściciela majątku Mała Wieś i Niździn – pana Sohnenberga. Mała Wieś była usytuowana w centralnej części Królestwa Polskiego, w bliskiej odległości od Płocka i Warszawy oraz od przystani statków na Wiśle w Wyszogrodzie. Przy cukrowni powstała szkoła dla dzieci robotników, przedszkole, biblioteka z wieloma czasopismami i książkami oraz Ochotnicza Straż Pożarna – całość stanowiła zwartą osadę robotniczą. Cukrownia posiadała również kolejkę wąskotorową, która umożliwiała przewóz buraków i innych towarów. Świetne prosperowanie zakładu fabryka zawdzięczała energicznej dyrekcji. Cukrownia była ściśle związana z regionem płockim, przez co przynosiła mu rozwój. Rozwój fabryki polegał na wzroście produkcji cukru, postępie technicznym i rozbudowie bazy surowcowej.

Słowa kluczowe: cukrownia, buraki cukrowe, przedsiębiorstwo, przemysł, historia, rolnictwo.

Cukier przez długi okres w dziejach wyrabiano z trzciny cukrowej popularnej w Azji. Pierwszym miejscem, gdzie zaczęto uprawiać trzinę cukrową był obszar nad rzeką Ganges i okolice miasta Gur. Na kontynencie europejskim Oliver de Serras w 1590 roku stwierdził obecność cukru w burakach. Pierwsze plantacje znajdowały się na Sycylii, skąd zaczął wędrować dalej do Francji i Holandii. W 1747 roku niemiecki chemik Andrzej Zygmunt Marggraf w Berlinie wykazał, że w burakach istnieje cukier. Jednak dopiero 11 stycznia 1799 roku uczeń Marggrafa – Franciszek Karol Achard przedstawił rozprawę na temat cukru z buraków¹. Achard uzyskał zgodę od króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III na założenie wytwórni cukru. Wielkim wydarzeniem w historii cukrownictwa był 1802 rok, wówczas to Achard uruchomił w Konarach na Śląsku (Cunern) pierwszą na świecie kampanię cukrowniczą.

Na ziemiach polskich w ciągu wieków najwięcej fabryk cukru powstało w Wielkopolsce, a następnie na Mazowszu. W Królestwie Polskim pierwsza cukrownia powstała w 1826 roku z inicjatywy Henryka Łubieńskiego w Częstocicach (obecnie Ostrowiec Świętokrzyski).

Myśl założenia cukrowni „Mała Wieś” powstała pod koniec lat dziewięćdziesiątych XIX wieku, kiedy cukrownictwo polskie wkroczyło już w fazę wielkoprzemysłowej gospodarki kapitalistycznej, a nowo powstające fabryki przyjmowały organizacyjne formy towarzystw udziałowych oraz spółek akcyjnych. Cukrownia „Mała Wieś” powstała w 1898 roku. W tym czasie na terenie Królestwa Polskiego funkcjonowały 23 cukrownie o statusie spółek akcyjnych, 13 spółek

udziałowych i 13 zakładów będących własnością indywidualną². Pomysł wzniesienia omawianej cukrowni zyskał poparcie lokalnych finansistów oraz okolicznych ziemian.

Mała Wieś położona w sąsiedztwie drogi prowadzącej z Płońska do Wyszogrodu oraz z Płocka do Warszawy stanowiła dogodne miejsce dla funkcjonowania fabryki cukru³. Centralne usytuowanie Małej Wsi w powiecie płockim, gminie Święcice Królestwa Polskiego oraz bliskość Płocka oraz Warszawy dawało pozytywne atuty rozwoju tego przedsięwzięcia. Najbliższy Urząd Pocztowy znajdował się w Wyszogrodzie, a stacja kolejowa w Modlinie.

Dobra Mała Wieś składały się z dwóch folwarków Mała Wieś i Gałki. Ogólna powierzchnia wynosiła 1450 mórg i 297 prętów. Mała Wieś w kierunku południowo – wschodnim graniczyła z folwarkiem Niździno-Duplice, natomiast folwark Gałki od strony północno – wschodniej graniczył z lasem należącym do dóbr Niździno – Duplice⁴.

Miejscowość była rodowym miejscem kasztelana Franciszka Nakwaskiego oraz rodziny Małowieskich. Mała Wieś przez długi czas była własnością rodziny Nakwaskich. Tu mieszkała w okazałym pałacu z ogrodem w stylu angielskim Anna z Krajewskich Nakwaska, który sama założyła. Sprowadziła z zagranicy wiele drzew i krzewów. Urodziła się 28 marca 1781 r. w Warszawie. W okresie letnim przyjeżdżała do dziedzicznych dóbr męża. Była autorką licznych prac historycznych, między innymi „Wspomnień z czasów pruskich i Księstwa Warszawskiego”, czy „Anieli”. Na krótko po śmierci męża zachorowała na febrę i zmarła 21 października 1851 roku.

Orędownikiem założenia cukrowni „Mała Wieś” był właściciel majątków Mała Wieś i Niździn pan Stanisław Sohnenberg. Posiadał również majątek Kijany łącznie z fabryką cukru „Krzeseł” na ziemi lubelskiej. W lipcu 1899 roku przygotowania do otwarcia cukrowni przebiegały szybko i sprawnie. W miesiącu październiku planowano otwarcie fabryki. Cukrownia była już prawie w całości urządzona, wszystkie maszyny były zainstalowane. Na głębokości 380-ciu stóp zbudowane zostały studnie przynoszące niezbędną wodę do produkcji. W czasie kopania stawów natrafiono na dwa szkielety i czaszki, a także na kamienną siekierkę. W okresie letnim cała kadra cukrownicza w Małej Wsi była już zatrudniona łącznie z kilkoma studentami ze szkół technicznych ⁵.

Pierwszym dyrektorem cukrowni od 1898 r., a jednocześnie kierownikiem budowy był inż. Julian Glücksman, sprawujący nad nią nadzór do końca swego życia. Właściciel majątku pan Sohnenberg zaczął borykać się z trudnościami natury finansowej. Wkrótce cukrownia została sprzedana Spółce Akcyjnej, której głównym akcjonariuszem został Piotr Noskowski. Fabryka cukru została sprzedana na publicznej licytacji, która odbyła się w 1908 roku w Sądzie Okręgowym w Płocku. Cukrownię zbudowaną na gruncie folwarku Niździn kupił za 200500 rubli Piotr Noskowski, a grunty Gałki pan Paderewski ⁶. Natomiast w 1909 roku na ponownie odbytej licytacji została sprzedana część majątku ziemskiego Mała Wieś i Gałki liczące 46 włók. W licytacji brał udział Ignacy Zawidzki, który sprzedał ¼ gruntów i pozostał przy majątku wartym 285.000 rubli ⁷.

W 1911 roku przerób buraków został zakończony 12 stycznia, zaś wyrabianie cukru i innych produktów 15 stycznia. Wydatek kampanii osiągnął 42,78 funtów. Opał za kampanię wynosił 12,3%. Ogółem przerebionych zostało 184,280 korcy buraków ⁸. Natomiast w kampanii 1912/1913 średni przerób buraków na dobę w tygodniu wynosił 2962 q, zaś oczekiwany ogólny przerób buraków wynosił 245 900 q. Jednocześnie w kampanii tego samego roku w dniach od 7 do 15 grudnia oczekiwany przerób buraków wynosił 1430 q, zaś średni przerób buraków na dobę to 2854 q.

W 1913 roku kapitał zakładowy cukrowni wynosił 600 000 rubli. Wyprodukowano 206189 pudów cukru, w tym 38610 pudów rafinady. Obszar plantacji wynosił 1160 ha, zaś średni przerób dobowy wynosił 2962 q buraków. Dyrektorem był inż. Lamparski, a wice dyrektorem Wacław Jagodziński.

Jak informuje „Głos Płocki” z 1914 roku cukrownia w Małej Wsi była chwilowo nieczynna z powodu braku buraków. Jednakże w tym samym roku na składach znajdowało się około 100 000 korcy buraków do przerebienia ⁹.

Przemysł cukrowniczy polski od 1880 roku podlegał Syndykatowi Cukrowemu w Kijowie. W tym samym

roku założona została Sekcja Cukrownicza Warszawskiego Oddziału Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu. W 1906 roku powstał Związek Zawodowy Cukrowni, który zrzeszał cukrownie 10 guberni Królestwa Kongresowego. Zarząd Związku Zawodowego Robotników Królestwa Polskiego w Warszawie założył swój oddział w cukrowni „Mała Wieś”. Prezesem oddziału w Małej Wsi był Władysław Bogucki z Niździna w gminie Święcice. Organizacja posiadała wpływy: 70% PPSCKW i 30% BBWR ¹⁰. Związek Zawodowy trwale współpracował z Komitetem PPS, którego siedziba okręgowa znajdowała się w Płocku. „Mała Wieś” należała do cukrowni objętych większymi wpływami PPS. Wśród działaczy związkowych wyróżniał się Adam Bartnikowski – robotnik, Władysław Ulmer – kotłowy, Wawrzyniec Tormanowski – gotowacz cukrzyc, Feliks Kłoniecki – murarz.

Po rewolucji 1905 roku dążono do zmniejszenia zależności zakładu od stałych robotników, modernizowano przedsiębiorstwo w kierunku mechanizacji prac fachowych. W związku z postępowaniem technicznym zachodzącym w cukrowni trwały redukcje w zatrudnieniu robotników.

W 1909 roku przez urzędników założony został „Związek Kultury Polskiej”. Należeli do niego zarówno urzędnicy jak i robotnicy. Pod przewodnictwem tego związku została założona biblioteka. Natomiast w 1913 roku został otworzony sklep spożywczy, którego nazwa brzmiała „Spożywców Spółka w Małej Wsi”.

W 1915 roku wraz z cofającymi się oddziałami rosyjskimi Mała Wieś łącznie z cukrownią została spalona. Cały magazyn cukru został zniszczony, zaś komin został wysadzony w powietrze. W 1925 roku zawiązana została spółka akcyjna okolicznych ziemian w celu odbudowy cukrowni, do której między innymi należeli: A. Czaplicki z Osieka, F. Szymanowski z Nakwasina, Dziewanowski z Grodkowa, Szemplińska z Cybulina, Stanikowski z Szost, Szempliński z Worowic, S. Mieczkowski z Dzierżanowa. Ten ostatni z gospodarzy wyróżnił się szczególnie.

Stefan Mieczkowski (1889-1956) był właścicielem Dzierżanowa-Rąkciec. Ukończył średnią szkołę Rontalera w Warszawie, następnie Wyższą Szkołę Rolniczą w czeskim Taborze. Dzierżanowo znajdowało się w bliskiej odległości od Małej Wsi i stanowiło zaplecze cukrowni. Mieczkowski z wielkim poświęceniem odbudował zniszczony w 95% majątek. Pałac w Dzierżanowie został wybudowany na początku XIX wieku ¹¹. Otoczony był parkiem i ogrodem owocowym. Cały majątek obejmował 619 ha. Dzięki umiejętności właściwej organizacji, jaką władał Stefan Mieczkowski majątek po pierwszej wojnie światowej został przekształcony w nowoczesne gospodarstwo. Do podwórza dochodziło nawet odgałęzienie kolejki wąskotorowej, które zapewniało transport buraków, nawozów i melas do pobliskiej cukrowni „Mała Wieś”.

Zniszczona przez pierwszą wojnę światową cukrownia odbudowała się bez jakiegokolwiek pomocy skarbu państwa. Finansowanie odbudowy całkowicie zniszczonej cukrowni było dokonywane w ten sposób, że akcjonariusze ustąpili połowę swoich udziałów bankowi, który to pokrył emisję akcji na cel budowy. Jednakże szybki spadek wartości polskiej waluty zmuszał cukrownie zaboru rosyjskiego do zaciągania kredytów. W ten sposób współwłaściciele cukrowni rezygnując ze swoich wpływów na rzecz nowych wspólników ratowali przemysł cukrowniczy na terenie byłego zaboru rosyjskiego.

Zawierucha pierwszej wojny światowej zniszczyła nie tylko samą cukrownię, ale również zabudowania rolnicze magazynujące buraki i inne surowce. Poza tym pola uprawne pozarastały chwastami, na których żerowały różnego rodzaju szkodniki. Dla poprawienia warunków egzystencji rolniczej poszczególne gospodarstwa zaopatrzone zostały w nawozy sztuczne, udzielona została pomoc materialna. Jednakże wszystkie te zabiegi ze strony rządowej nie dały należytego wyniku, co było następstwem długotrwałego kryzysu cukrownictwa.

W 1920 roku Piotr Noskowski postanowił sprzedać majątek Mała Wieś i Niździno – Duplice o przestrzeni około 33 włók Mieczysławowi Kuglerowi. Obydwaj panowie złożyli stosowne podania do Komisji Okręgowej Urzędu Ziemskiego w Płocku w celu wydania właściwego pozwolenia kupna i sprzedaży majątku. Piotr Noskowski zdecydował się sprzedać majątek za 1500 000 marek polskich. W akcie zaznaczone zostało, że sprzedaży nie podlegają pozostałości urządzeń fabrycznych, które zniszczone zostały po pierwszej wojnie światowej, a także trzoda chlewna¹². Akt sprzedaży podpisano 1 maja 1920 roku w kancelarii notariusza Eugeniusza Płoskiego w Płocku. Ostatecznie Komisja Okręgowa Ziemiska w Płocku 12 maja 1920 roku zezwoliła na przejęcie prawa własności majątku ziemskiego Mała Wieś z osadami Niździno, Sędzice i Perki oraz Niździno-Duplice o całkowitej powierzchni 963 mórg i 280 prętów z Piotra Noskowskiego na Mieczysława Kuglera. 8 marca 1922 roku Mieczysław Kugler sprzedał połowę osady młynarskiej o powierzchni 5 mórg 274 prętów w Perkach Adamowi Bronisławowi Białeckiemu. Wszelkie transakcje były realizowane we współpracy z Bankiem Handlowym.

Cukrownia znajdowała się w odległości 30 km od stacji kolejowej w Sochaczewie. Mieczysław Kugler – właściciel majątku Mała Wieś w dniu 1 marca 1920 roku opisuje posiadłość i zabudowania:

„Figura b. symetryczna trapez o łagodnych kątach, z wyjątkiem oddzielnej zagrody na Perkach 5 m. 274 pr. Ziemia w Małej Wsi to czarnoziem oraz bielice na glinie. W 1920 roku na inwentarz żywy składały się: 25 koni, 3 żrebaki, 14 krów, 14 wołów. Maszyny rolnicze, które pozostały to: traktor „Titan”. Jesienią 1921 roku

w majątku znajdowało się 216 mórg żyta i 27 mórg pszenicy. Ogółem Mała Wieś posiadała 840 mórg. Pola posiadały spadek w kierunku południowym”¹³.

Cukrownia w celu zapewnienia dostatniego prze-robu posiadała rozległe plantacje. Lokalizacja ich nierozzerwalnie łączyła się z istniejącą komunikacją, kolejką wąskotorową i transportem. W Królestwie Kongresowym warunki pod tym względem nie były najlepsze. W 1923 roku w Warszawie powstał Związek Stowarzyszeń Reformatorów Buraka Cukrowego i od tego momentu Związek, reprezentujący cukrownie i plantatorów dążył do uzgodnienia cen surowca buraczanego przy każdorazowej produkcji.

Cukrownia „Mała Wieś” posiadała plantacje sporne z cukrownią „Borowiczki”. Przedmiotem zatargu były plantacje w Badurkach, Brodach, Chodkowie i Chmielewie¹⁴. Do roku 1923/1924 „Mała Wieś” odebrała cukrowni „Borowiczki” plantację w Borowicach, Cieślach, Miszewie, Barcikowie, Stanowie i Krawieczynie. Dyrektorem w 1925 roku został inż. Monastyrski.

W cukrowni każdego roku dokonywane było kontraktowanie buraków. Przepisy kontraktowania ustalone zostały w regionalnych umowach zbiorowych, zawartych przez związki cukrownicze z organizacjami plantatorskimi. Przy podpisywaniu umowy plantatorzy otrzymywali bezpłatnie nasiona buraczane i uzyskiwali pierwszą zaliczkę gotówkową, która w większych gospodarstwach służyła na opłacenie robocizny za obsianie plantacji. Druga zaliczka wydawana była 1 lipca i posiadała związek z dokonywanymi w tym czasie pracami na polach buraczanych¹⁵. Po dostawie buraków jesienią, plantatorzy otrzymywali dalszą zapłatę gotówkową oraz otrzymywali bezpłatnie 20 kg cukru, 50 kg wysłodków oraz ½ kg melasy na każdy kwintal przyjętych przez cukrownię buraków. Każdego roku przy zawieraniu umów kontraktacyjnych trwały długie pertraktacje dotyczące cen i zaliczek.

Przy cukrowni znajdowała się jednoklasowa szkoła, w której uczyło się 30 uczniów. W czerwcu 1912 roku Mała Wieś nie posiadała właściwego pomieszczenia, w którym mogłyby się odbywać lekcje dla dzieci. Zajęcia ze względu na złe warunki techniczne często były odwoływane. Z tego względu dyrektor cukrowni J. Lamparski w 1912 roku zwrócił się z prośbą do Inspektora Szkolnego w Płocku o przedłużenie roku szkolnego i możliwość prowadzenia zajęć w okresie wakacji¹⁶.

W 1926 roku w Małej Wsi dobudowano do budynku, w którym mieściła się waga cukrownicza pomieszczenie służące jako szkoła podstawowa. W tym czasie w gminie Święcice znajdowało się 6 szkół publicznych z łączną liczbą 488 uczniów. W roku szkolnym 1931/1932 ze względu na dużą ilość dzieci szkoła została zmieniona z placówki dwuklasowej na trzyklasową. Dzieci były dożywiane, otrzymywały kawę mleczną z chlebem lub bułką z masłem. Plan zajęć obejmował

takie przedmioty jak: język polski, język nowożytny obcy, geografia, nauka o przyrodzie. W 1931 roku przy cukrowni otworzono również dla najmłodszych dzieci przedszkole.

Cukrownia wpływała pozytywnie na życie kulturalne całej Małej Wsi. W czerwcu 1907 roku pracownicy cukrowni urządzili przez siebie przygotowane trzy przedstawienia teatralne. Na celu miały nie tylko niesienie rozrywki dla mieszkańców, ale również zebranie funduszy na cele społeczne. Z przedstawień zebrano 109,95 rubli. Dochód przeznaczono Towarzystwu Kultury Polskiej na budowę Domu Ludowego, a pozostałą część Pogotowiu Ratunkowemu w Warszawie¹⁷.

Cukrownia „Mała Wieś” posiadała pewną część urządzeń technicznych, niezbędnych do wyrobu cukru, mimo to wiele przybyło nowoczesnych urządzeń mechanicznych, które zwiększały sprawność produkcyjną.

Proces przerobu buraków przebiegał w następujący sposób. Przywożone buraki ze składów oczyszczane były za pomocą płuczek Pustyńskiego. Za pośrednictwem ślimaka i podnośnika kubelkowego buraki przechodziły do wagi automatycznej Chronos, a następnie przedostawały się do dwóch kralajnic tarczowych o średnicy tarczy 200 i 1800 mm. W tym miejscu buraki zostawały pocięte na cienkie paski i zostały kierowane do baterii dyfuzora Roberta o pojemności 276 hl. W dyfuzorze następowało wysysanie cukru z krajanki gorącą wodą, która po przejściu baterii dyfuzorów odprowadzana była do mierników jako sok dyfuzyjny. Powstały produkt poddawano dalej oczyszczaniu, usuwając z niego miazgę za pomocą łapaczy sitowych i kierowano do mierników, w których dokonywano defekacji, dodając do soku wapna. W celu nawapniania zainstalowano piec Kherna oraz specjalny Aparat Mika do lasowania wapna. Cukrownia stosowała siarkowanie soku w trzeciej saturacji. Zagęszczanie oczyszczonego i odcedzonego soku odbywało się w wielodziałowej wyparce złożonej z połączonych działów, wyposażonych w parowe elementy grzejne. Sok już siarkowano i przepuszczano przez cedzidła. Cukrzyca przelewana była z wurników do mieszadeł, a potem do stacji wirówek w celu oddzielenia kryształów cukru od syropu międzykryształowego. Do wirowania cukrzyca stosowano wirówki Westona. W cukrowni „Mała Wieś” w 1924 roku zastosowano centralne maszyny parowe tłokowe przeciwpnęźne. Maszyny parowe tym sposobem umożliwiły elektryfikację cukrowni.

Energii elektrycznej dostarczał generator AEG napędzany pasem od pędni głównej poruszanej przez maszynę parową o mocy 500 KM. Zastosowano również sześć kotłów Fairbairna o całkowitej powierzchni grzejnej 795 m². Cukrownia „Mała Wieś” zaopatrywała się w maszyny i urządzenia w Fabryce Palenisk Mechanicznych (jeszcze dawniej Wanderrost

– Werke G.m.b.H.) w Mikołowie na Górnym Śląsku. Generalnym przedstawicielem w Polsce był inż. Władysław Budziński z siedzibą firmy w Warszawie przy ulicy Smolnej 25¹⁸. Dodatkowo zamawiała wielokrotnie zdmuchiawce „Avau” i czołowe syst. „L. i C. Steinmüllera” do 1-go kotła opłomkowego 235 m² p.o. Zdmuchiawca taki był bardzo popularny w wielu fabrykach. Usuwał on osady z przednich rur nadpaleniskowych w kotłach wodnorurkowych stromych i pochyłych, zapewniając w ten sposób długotrwałość rur dysz nie pozostających ciągle w przestrzeni paleniskowej.

W 1925 roku przy cukrowni powstała Ochotnicza Straż Pożarna. Strażacy dysponowali własnym samochodem oraz niezbędną motopompą. Wśród zatrudnionych 40 strażaków przeważali ludzie młodzi.

Ze względu na specyficzne warunki produkcji, wyrażające się przede wszystkim w jej sezonowości, przemysłowi cukrowniczemu potrzebne były wielkie środki pieniężne, których potrzeba w odpowiednim czasie stanowiła najtrudniejsze zadanie przypadające cukrowniom w tym okresie. Mimo trudnej sytuacji materialnej cukrownia „Mała Wieś” środki niezbędne dla utrzymania w ruchu cukrowni poza wpływami ze sprzedaży produkcji, zyskała między innymi z: kredytu plantatorskiego, kredytu akcyzowego, kredytu w Ministerstwie Komunikacji tzw. Przewozowego, pożyczek zagranicznych (związanych z eksportem cukru) oraz pożyczek w bankach.

W 1928 roku dyrekcja fabryki, którą reprezentował Edmund Wtorzecki musiała podjąć prawidłowemu prosperowaniu tak wielkiego zakładu przetwórczego w niełatwych warunkach ekonomicznych. Cukrownia ponosiła obciążenia finansowe, płaciła podatki i różnego typu świadczenia społeczne. Podatki państwowe w roku 1930/1931 wynosiły 196,173,58 zł; ubezpieczenia chorobowe 23,096,30 zł; ubezpieczenia od wypadków wynosiły 21,269,80 zł; koszty urlopów 12,216,07 zł, zaś podatki samorządowe 15,747,21 zł.

W cukrowni istniało oczywiście zróżnicowanie w wynagrodzeniu ze względu na zajmowane stanowiska. Wynagrodzenie dyrektora w okresie od października 1925 roku do kwietnia 1926 roku niezmiennie wynosiło 900 zł; wicedyrektora 650 zł; chemika 650 zł, mechanika 425 zł; pracowników biurowych od 225 zł do 175 zł; inspektora plantacji 400 zł, a gospodarza fabrycznego 240 zł.

W październiku 1937 roku robotnicy stali I kategorii zarabiali 6,40 zł, II kategorii 4,80 zł., zaś III kategorii 3,44 zł. Natomiast kobiety zarabiały 2,24 zł, młodzież 2,24 zł i robotnicy sezonowi mężczyźni 2,28 zł.

W okresie przerobu buraków w 1938 roku zatrudnionych było 121 robotników stałych i 750 sezonowych, co stanowiło ogółem 871 robotników.

Natomiast po kampanii 121 robotników stałych i 58 sezonowych - razem 179 robotników. Ilość godzin roboczych w tygodniu w okresie pierwszych sześciu miesięcy po kampanii wynosiła 36, zaś w okresie pozostałych sześciu miesięcy 48. Pracownicy posiadali prawo bezpłatnego korzystania ze środków lokomocji, przysługiwał im deputat cukrowy w naturze (pracownicy umysłowi 12 kg, a robotnicy po 8 kg), a także bezpłatne mieszkanie.

Sprawozdania delegatów Zjazdów Związku Zawodowego Robotników przyniosły bogaty materiał do zobrazowania warunków bytu i pracy robotników cukrowni. W dniach 30 i 31 maja 1908 roku odbył się w Warszawie II Zjazd Delegatów Związku Zawodowego Robotników Cukrowni Królestwa Polskiego. Cukrownię „Mała Wieś” na zjeździe reprezentował Feliks Sierosławski i Feliks Kaniewski. Prezes Zarządu Antoni Nowakowski przybliżył ogółowi zebranych, iż ciężkie warunki bytu klasy robotniczej może jedynie poprawić zrzeszanie się robotników w związki zawodowe. Zarząd Związku Zawodowego Robotników zajmował się nie tylko działalnością administracyjną, ale również: udzielał porad prawnych i lekarskich, zajmował się działalnością oświatową i pośredniczył w poszukiwaniu pracy.

W okresie począwszy od 30 września 1907 roku do 30 kwietnia 1908 roku z cukrowni wpłynęło do Kasy Głównej Związku 183 ruble 62 kopiejki. W 1909 roku na zjeździe Małą Wieś reprezentowali Krysiak i Sierosławski. Cukrownia jak i pozostałe oddziały otrzymały od Związku tygodnik „Wiedza”¹⁹. Zarząd oprócz tego zaopatrywał oddziały w książki dla robotników. Szósty Zjazd w 1912 roku doszedł do przekonania, że stan przemysłu cukrowniczego w Królestwie Polskim jest na dobrej drodze i zapewnia coraz to większe zyski przedsiębiorstw. Zwrócono uwagę na fakt, iż wzrost zysków nie idzie w parze z podniesieniem się płacy robotników, ani z polepszeniem się ich warunków pracy. Poza tym postanowiono zwrócić się do zarządów cukrowni o przyznanie mieszkań tym robotnikom, którzy zmuszeni byli dotychczas wynajmować sobie mieszkanie poza obrębem cukrowni, uregulowania płacy robotników dniowych i miesięcznych, uregulowania kwestii szkoły i pomocy lekarskiej. Przeprowadzono wybory Zarządu i komisji rewizyjnej. W 1912 roku Franciszek Jasiński z Cukrowni „Mała Wieś” wybrany został zastępcą członka Zarządu. Z cukrowni do Zarządu wpłynęła składka członkowska w kwocie 157 rubli 4 kopiejki.

W 1927 r. cukrownia została sprzedana Spółce Akcyjnej, której akcjonariuszami byli: L. Freidenberg, G. Birstein, J. Goldberg, M. Szereszowski, R. Szereszowski, zaś dyrektorem został inż. Edmund Wtorzecki.

W dniu 31 marca 1930 roku kasa wynosiła 108,155,87 zł. Majątek nieruchomy i ruchomy 7,695,861,26 zł. Dłużnicy byli winni 870,831,66 zł. Papiery procentowe, weksle i udziały 550,314,20 zł. Na materiały przeznaczone do remontu w 1930/1931 roku przeznaczono 329,679,94 zł. Cukrownia „Mała Wieś” w roku 1928/1930 uzyskała 91,013,78 zł. czystego zysku²⁰.

Kapitał zakładowy wynosił 3,450,000 zł, amortyzacyjny 1,781,578,57 zł, zaś rezerwy 1,729,568,68 zł. Utrzymanie stajni fabrycznej wynosiło 18,880,16 zł.

W sprawozdaniach technicznych czytamy, iż cukrownia zakontraktowała jako większą własność 3224 mórg i mniejszą 1651 mórg. Przyjęto 698,784 q buraków, a przerobiono 695,000 q. Manco wynosiło 0,55%.

W 1929 roku polaryzacja buraka wynosiła 19,35%, wydatek cukru 16,75%, zaś strata przy przerobie 2,60%. W dniu 3 grudnia 1929 roku dyrektor cukrowni ustalił, że sprzedaż cukru kryształu dokonywana będzie w cukrowni w ilościach wskazanych przez Związek Zawodowy Cukrowni.

Przeciętny przerób dobowy buraków w kampanii 1935/1936 wynosił 7,612 q, co stanowiło 1,06%. Natomiast maksymalny przerób dobowy buraków w kampanii tego samego roku wynosił 7,987 q.

Brak rozbudowanej sieci linii kolejowych w Królestwie Polskim był przeszkodą w rozwoju przemysłu i handlu, a nawet zagrażał utrzymaniu zakładów już istniejących. Stan dróg w powiecie plockim był również w złym stanie technicznym, a do tego istniejąca sieć dróg wymagała natychmiastowego remontu. Nie licząc popularnych furmanek, które transportowały buraki ze składów do cukrowni, a także istniejącej kolejki wąskotorowej dużym ułatwieniem dla „Małej Wsi” była jej stosunkowo niewielka odległość od Wisły. Cukrownia znajdowała się w odległości 10 km od przystani statków na Wiśle w Wyszogrodzie.

Na początku XX wieku, kiedy sieć drogowa nie była jeszcze dobrze rozwinięta, a zarazem nie stanowiła jedności z drogami budowanymi przez pozostałych zaborców, Wisła stanowiła ułatwienie dla przewozu buraków i innych towarów niezbędnych między innymi przy budowie cukrowni. Ruch transportowy wzrósł znacznie od czasu wprowadzenia żeglugi parowej w 1856 roku. Same buraki wywożone były Wisłą do Gdańska i dalej na eksport do państw skandynawskich.

W kampanii 1935/1936 „Mała Wieś” wyeksportowała 6,966,00 q cukru²¹. Cukrownia sprzedawała cukier między innymi do Finlandii, gdzie odbiorcą była „Finska Socker A. B.” z Helsinek i do firmy „M. Golodetz” w Londynie.

Produkcja cukru w cukrowni „Mała Wieś” w latach 1930 – 1936

Kampania	Cukrownia „MałaWieś”
1930/31	71,355 q
1931/32	51,364 q
1932/33	39,219 q
1933/34	37,897 q
1934/35	47,861 q
1935/36	46,383 q

Źródło: AAN, ZZC, sygn. 61, aneks.

Dużym ułatwieniem w transporcie buraków było wybudowanie w latach 1920 – 1928 traktu kolejki wąskotorowej, który prowadził z Płońska do Małej Wsi. Do końca 1926 roku cukrownia wybudowała 10 km i wydała na to przedsięwzięcie 150 tysięcy zł, zaś w latach 1927-1928 zakupiła tabor kolejowy, który był

wart 40.000 zł. Tabor kolejowy składał się z 7 parowozów i 99 wagonów. W przeciągu lat 1920 – 1928 cukrownia znacznie rozbudowała swoje urządzenia techniczne w celu osiągnięcia większej zdolności przerobowej²².

Cukrownia „Mała Wieś” obok fabryki cukru „Borowiczki” i „Izabelina” w Głinojecku posiadała pozycję jednego z wiodących zakładów cukrowniczych na Mazowszu Północnym. Uprawa buraków zmuszała tutejszych rolników do wprowadzania ulepszonych narzędzi pracy i korzystniejszej uprawy. Poza tym zbiór dużej masy liści buraczanych i odbieranie z fabryki wielkich ilości wysłodków umożliwiły rozwinięcie hodowli. W ten sposób gospodarstwa uprawiające buraki bezpośrednio wpływały na całokształt rozwoju rolnictwa Królestwa Polskiego. Współpraca cukrowni z licznymi zakładami przemysłowymi, firmami, bankami i rzemiosłem stanowiła o właściwym biegu tak bardzo tu potrzebnych przemian gospodarczych.

Przypisy

- ¹ Henryk Dąbrowski, Postęp w wyrobie cukru z buraków [w:] „Gazeta Cukrownicza”, 1994, nr 3, s. 47.
- ² Dzieje cukrownictwa w Polsce, pod red. Cz. Łuczaka. Poznań 1984, s. 94.
- ³ Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, T. VI, pod red. F. Sulimierskiego, Druk Wieku, Warszawa 1880, s. 30.
- ⁴ Archiwum Państwowe w Płocku, Zbiór do księgi hipotecznej dóbr ziemskich Mała Wieś 1821-1906, sygn. 202, s. 302.
- ⁵ „Echa Płockie i Łomżyńskie”, 1899, nr 57, s. 3.
- ⁶ „Głos Płocki”, 1908, nr 54, s. 2.
- ⁷ „Głos Płocki”, 1909, nr 23, s. 2.
- ⁸ „Gazeta Cukrownicza”, 1911, nr 20, s. 448.
- ⁹ „Głos Płocki”, 1914, nr 9, s. 3.
- ¹⁰ Archiwum Państwowe w Płocku, Urząd Powiatowy w Płocku, Wykaz stowarzyszeń i związków działających na terenie powiatu płockiego w latach 1893- 1929, sygn. 64, s. 259.
- ¹¹ Ziemianie polscy XX wieku, Warszawa 1994, s. 105.
- ¹² Archiwum Państwowe w Płocku, Okręgowy Urząd Ziemski w Płocku, Komisja Okręgowa Ziemska w Płocku, sygn. 461, s. 4.

- ¹³ Ibidem, sygn. 461, s. 52.
- ¹⁴ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Związek Zawodowy Cukrowni, sygn. 81, s. 41.
- ¹⁵ „Warszawski Dziennik Narodowy”, 1939, nr 92, s. 8.
- ¹⁶ Archiwum Państwowe w Płocku, Starszy Fabryczny Inspektor Guberni Płockiej, O fabrycznych szkołach i bibliotekach, sygn. 27, s. 5.
- ¹⁷ „Płocczanin”, 1907, nr 30, s. 3.
- ¹⁸ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Związek Zawodowy Cukrowni, Oferty i prospekty 1926-1938, sygn. 225, s. 5.
- ¹⁹ III – ci Zjazd Delegatów. Sprawozdanie, Nakładem Związku Zawodowego Robotników Cukrowni Królestwa Polskiego, Warszawa 1909, s. 8.
- ²⁰ AAN, ZZC, Zbiór bilansów cukrowni z okresu 1929-1930, sygn. 151, s. 1.
- ²¹ AAN, ZZC, Protokoły wyplat z funduszu cukru eksportowego 1934-1935, sygn. 350, s. 1.
- ²² Ibidem, sygn. 231, s. 2.

MAŁA WIEŚ SUGAR FACTORY IN YEARS 1898 -1939 Summary

Mazovia areas in the 2nd half XIX century was characterized by high agriculture. Large and fertile in a lot of places lowlands constituted favourable grounds for sugar – beet cultivation, such soil was in Mała Wieś region. Those days capitalists were joined in a big stocks company, which started to decide about industry face. The sugar factory “Mała Wieś” stood up in 1898 year as a company existing on the basis of join – stock company. The sugar factory was built on lands belonging to the owner of the property Mała Wieś and Niździn – Mr Sohnenberg. Mała Wieś was situated in the central part of the Polish Kingdom near Płock and Warsaw and from the port on the Vistula river in Wyszogród. Near the sugar factory a school for workers’ children was established, as well as a nursery school, a library with many newspapers and books and Voluntary Fire Brigade – the whole composed a coherent workers settlement. Sugar factory had a narrow – gauge railway too, which made transport of sugar – beet or other goods possible. Excellent prosperity of the factory was due to its dynamic management. Sugar factory was closely related with Płock region, which caused its development. The factory’s development caused in the growth of the sugar production, technical progress and enlargement of the row material basis.